

Van hamsterburcht tot rattenhol

Maurice La Haye, Radboud Universiteit Nijmegen / Alterra, Postbus 47, 6700 AA Wageningen

De Hamster (*Cricetus cricetus*) is de afgelopen 25 jaar sterk achteruit gegaan in Limburg. Dankzij een fokprogramma en herintroducties komt de soort inmiddels weer in verschillende gebieden voor. Het waarnemen van een Hamster is en blijft echter lastig, omdat de schuwe dieren met name te vinden zijn in onoverzichtelijke gewassen als granen, ruige overhoekjes en graften. Om de aanwezigheid van Hamsters in een gebied aan te tonen, wordt daarom vaak gezocht naar hamsterburchten. Na de oogst zijn de graanakkers kaal en kunnen de karakteristieke burchten worden opgespoord. Het herkennen van een hamsterburcht blijkt in de praktijk echter niet altijd even eenvoudig. Met enige kennis over de ecologie van de Hamster is het (h)erkennen van een hamsterburcht al een stuk gemakkelijker.

BURCHTEN

De Hamster leeft met name op graanakkers, akkers met luzerne, in graften en ruige overhoekjes (GUBBELS *et al.*, 1994; LA HAYE *et al.*, 2005). Gedurende het jaar worden één of meerdere burchten gegraven. Een hamsterburcht bestaat uit een complex van gangen en pijpen die ondergronds met één of meerdere kamers in verbinding staan [figuur 1]. De diepte van de burchten varieert van enkele decimeters tot meer dan twee meter onder het grondoppervlak. Vaak heeft een burcht één of twee schuine pijpen, die met een hoek van ongeveer 45° de grond in verdwijnen, en één tot vijf valpijpen die loodrecht de grond ingaan. De breedte en

diepte van valpijpen kan sterk variëren, afhankelijk van de leeftijd van de Hamster, het geslacht en de periode van het jaar. De meeste valpijpen hebben een doorsnede van vier tot acht cm en zijn circa 50 cm diep (LENDERS & PELZERS, 1983; GUBBELS *et al.*, 1994; eigen metingen van doorsnedes en dieptes). De afstand tussen de verschillende burchtingangen van dezelfde burcht kan tot enkele meters bedragen.

De burcht dient als schuil- en woonplaats en in de nazomer wordt in één of meerdere kamers een voedselvoorraad voor de winterperiode aangelegd. Burchten kunnen jarenlang in gebruik zijn en daardoor uitgroeien tot omvangrijke complexen. Vooral op plaatsen waar de burchten niet worden verstoord door ploeg- of andere werkzaamheden kan een uitgebreid stelsel van gangen en pijpen ontstaan.

VERSCHILLEN

Het blijkt in de praktijk echter niet altijd even eenvoudig om een gevonden gang of pijp aan een Hamster te kunnen toeschrijven. Ook andere kleine zoogdieren, zoals Bruine rat (*Rattus norvegicus*), Woelrat (*Arvicola terrestris*), Mol (*Talpa Europaea*) en Konijn (*Oryctolagus cuniculus*) maken gangen en pijpen die soms verdacht veel lijken op hamstergangen.

Belangrijke verschillen tussen hamsterburchten en de hollen van andere kleine zoogdieren, zijn de breedte van de opening van gangen of pijpen en de wijze waarop gangen de grond in gaan. Bij

FIGUUR 1

De burcht van een Hamster (*Cricetus cricetus*) bestaat uit meerdere gangen en pijpen, die ondergronds met elkaar in verbinding staan (foto: G. Müskens).

mollen en woelratten is de opening van de gang of pijp kleiner dan bij een hamster (maximaal vier centimeter) en de achterliggende gang loopt vrijwel altijd horizontaal. De opening van rattenholten is wel van 'hamster-formaat', maar de opening is meestal ook iets ovaal en bij Bruine ratten loopt de achterliggende gang vrijwel altijd horizontaal. Konijnen hebben gangen met een opening die een doorsnede heeft van minimaal acht cm.

Door verschillende kenmerken van een gang of burcht te combineren en de periode van het jaar in acht te nemen, kan vaak met meer zekerheid worden vastgesteld of de gevonden gangen en pijpen tot een hamsterburcht behoren. De grootste verwarring treedt meestal op met rattenholten.

VRAATSCHADE

De periode van het jaar waarin een burcht, gang of pijp gevonden wordt, levert belangrijke informatie over de bewoner. De meeste kleine zoogdieren zijn het gehele jaar actief, maar Hamsters houden van november tot maart een winterslaap (EISENTRAUT, 1928; MOURIK & GLAS, 1962). Dat betekent dat bewoningssporen in die periode veelal vervagen en dat een zekere mate van verval van de gangen en pijpen optreedt. Kenmerkend aan hamsterburchten is dat de gangen en pijpen worden dichtgestopt met een grondprop. Een gang in de winter met een grondprop erin, is een duidelijke aanwijzing voor bewoning door een Hamster.

Vanaf begin maart worden de Hamsters weer actief. Vanuit de ondergrondse burcht wordt een loodrechte nieuwe valpijp gegraven of een oude valpijp wordt heropend. De grond die daarbij vrij komt wordt in de burcht zelf verwerkt en nooit naar buiten gewerkt (GUBBELS *et al.*, 1994; eigen waarneming). Het enige wat in deze periode van de hamsterburcht zichtbaar is, is een rond gat: de geopende valpijp. Rondom deze ingang ontstaat soms vraatschade aan het gewas of vegetatie. De vraatschade is het sterkst in een cirkel van 40 cm rondom de valpijp en kan gedurende het hele jaar zichtbaar blijven.

Andere kleine zoogdieren die gangen graven blijven 's winters wel actief. Vooral Bruine ratten kunnen erg actief blijven, zodat een heel stelsel van verse graafsporen en looppaadjes ontstaat. Een fenomeen dat bij hamsterburchten nooit of slechts in geringe mate optreedt.

STORTBERGEN

Een deel van de Hamsters verlaat de 'winterburcht' vanaf eind april en graaft een nieuwe burcht op een aantrekkelijke plek met dekking en voedsel (LA HAYE *et al.*, 2005). Bij nieuwe hamsterburch-

FIGUUR 2

De Bruine rat (Rattus norvegicus) laat voor het rattenhol vaak half afgeknaagde aren liggen (foto: G. Müskens).

ten ontstaat al snel een karakteristieke grondbult voor één van de schuine pijpen. De grond wordt achterwaarts via de schuine pijp naar buiten gewerkt. De vers uitgeworpen grond is vaak lichter en roder van kleur dan de omringende bodem en heel fijn van structuur. De structuur van de uitgeworpen grond wijkt bij hamsterburchten duidelijk af van de gronduitworp bij rattenholten. Bij ratten is de structuur veel grover en bestaat de grond vaak uit kleine bolletjes. Ook is de hoeveelheid grond die ratten naar buiten werken veel kleiner. De stortberg van een hamsterburcht wordt in graanpercelen tijdens de oogst vaak plat gereden, maar is desondanks vaak goed terug te vinden door de afwijkende kleur van de uitgeworpen grond.

AANWEZIGHEID VAN AREN

Het onderscheid tussen hamsterburchten en rattenholten blijft het lastigst, maar sporen in de directe omgeving kunnen veel aanwijzingen geven. Soms is het daarbij noodzakelijk dat na enkele weken een nieuw bezoek aan een verdachte plek moet worden ge-

	Hamster (<i>Cricetus cricetus</i>)	Bruine rat (<i>Rattus norvegicus</i>)	Mol en Woelrat (<i>Talpa europaea</i> / <i>Arvicola terrestris</i>)	Konijn (<i>Oryctolagus cuniculus</i>)
Doorsnede schuine pijp	4-8 cm	4-8 cm	4-5 cm	> 8 cm
Aantal schuine pijpen	1-2	3-15	1-2	1-10
Doorsnede valpijp	4-8 cm	nvt	nvt	nvt
Aantal valpijpen	1-5	nvt	nvt	nvt
Hoek van schuine pijp	45°	Horizontaal	Horizontaal	Horizontaal
Prop aanwezig	In de winter en bij slecht weer	Nooit	Nooit	Nooit
Gronduitworp	Eén grote hoop	Meerdere kleine hopen	Meerdere kleine hopen	Meerdere grote hopen
Structuur gronduitworp	Fijn	Kleine bolletjes	Fijn	Fijn
Graan-aren voor ingang	Nooit	Soms (nazomer/herfst)	Nooit	Nooit
Keutels	Langwerpig	Langwerpig	Langwerpig (woelrat)	Rond

TABEL 1
Kenmerken en sporen
van burchten van de
Hamster (*Cricetus
cricetus*) en holen van
verschillende soorten
kleine zoogdieren.

bracht. In de beginfase, vlak na het ontstaan van een gang of hol, kan het onderscheid tussen een rattenhol of een hamsterburcht uitermate moeilijk zijn. De doorsnede van de pijpen is gelijk en looppaadjes zijn aanwezig maar nog niet wijdverspreid. Bij rat-tenbewoning zal echter binnen enkele weken sprake zijn van een massale aanwezigheid van looppaadjes, gangen, stortbergjes en pijpen. Rond een hamsterburcht zal de activiteit beperkt blijven of zelfs weer verdwijnen. Het lastigst is een situatie waarbij rat-ten een hamsterburcht ‘overnemen’. De afgelopen jaren is het een aantal maal voorgekomen dat een hamsterburcht werd gekraakt door een Bruine rat. Met name hamsterburchten op plekken met veel dekking, zoals graften of niet geoogste graanpercelen, lopen in het najaar of gedurende de winter de kans om ‘gekraakt’ te worden door ratten.

Een ander belangrijk kenmerk van een rattenhol is de aanwezigheid van graan of aren direct voor de ingang van een gang. Ratten zijn slordige dieren die voor de ingang van de pijp of gang een aar half afknagen of opeten [figuur 2]. Hamsters slepen enkel korrels naar bin- nen en morsen daarbij zelden of nooit. Als een Hamster zijn burcht opschoont kan het gebeuren dat graankorrels naar buiten worden gewerkt, maar heel veel zal dit niet zijn en daarbij zitten zeker geen complete aren. De aanwezigheid van complete of half afgeknaagde aren voor de opening van een gang of pijp is daarmee een duidelijke aanwijzing voor bewoning door ratten.

Verder valt op dat de opening van een gang of pijp bij ratten veel gladder is dan bij Hamsters. De opening lijkt ‘afgesmeerd’ en ‘vettig’.

Het is niet duidelijk of dit komt doordat de vacht of de kale staart van een rat inderdaad vet(ter) is of doordat een opening van een rattenhol veel vaker wordt gepasseerd door meerdere individuen. Hamsters hebben ieder hun eigen burcht, zodat slechts één individu gebruik maakt van een opening.

CONCLUSIE

Het herkennen van een hamsterburcht is niet eenvoudig en niet al- tijd met zekerheid mogelijk. Zeker op plekken, zoals graften, waar ook andere kleine zoogdieren veelvuldig voorkomen, is een nauw- keurige observatie van de burcht en de gevonden pijpen beslist noodzakelijk voor een correcte herkenning. De aanwezigheid van sporen zoals veel looppaadjes of complete aren voor de ingang van een pijp, duidt daarbij duidelijk op de aanwezigheid van ratten. Het correct herkennen van hamsterburchten in het open veld is veel ge- makkelijkker. Vaak is na de oogst een plat gereden stortberg zicht- baar en zijn meerdere valpijpen aanwezig. Een compleet overzicht van kenmerken van de hamsterburchten en holen of gangen van andere dieren is te vinden in tabel 1.

Voorlopig blijft het vinden of herkennen van een hamsterburcht niet eenvoudig. De Hamster komt slechts in enkele gebieden voor, maar de verwachtingen voor de toekomst zijn hooggespannen. Wellicht dat over 25 jaar de Hamster Limburg heeft heroverd en dat er soms, heel soms, weer sprake kan zijn van hamsterplagen.

Summary

DISTINGUISHING BETWEEN HAMSTER AND RAT BURROWS

One useful method to prove the presence of the Common hamster (*Cricetus cricetus*) in a particular area is to search for its burrows. It is not always easy, however, to distinguish between hamster burrows and those of other small mammals. Typical features of a ham- ster burrow are a sloping tunnel used in dig- ging the burrow, a mound of excavated earth (which may have been flattened by farm

machinery) and vertical entrance/exit tun- nels. The most likely animal with whose bur- rows those of hamsters can be confused are rats, but rat burrows usually feature several small mounds of excavated earth near the entrance, and the excavated soil has a coarser structure than that at hamster burrows.

Literatuur

● EISENTRAUT, M., 1928. Über die Baue und den Winterschlaf des Hamsters. Zeitschrift für Säugetierkunde 3:172-210.

● GUBBELS, E.J., L.A.M. BACKBIER, J.E. GUBBELS & J.S. GUBBELS, 1994. De Korenwòd, *Cricetus cricetus*. III. Winterburchten. Natuurhistorisch Maandblad 83 (12):231-236.

● LA HAYE, M., G. MÜSKENS & R. VAN KATS, 2005. Drie jaar herintroductie en bescherming van hamsters in Nederland. De Levende Natuur 106 (1):8-13.

● LENDERS, A. & E. PELZERS, 1983. Reconstructie van een Hamsterburcht. Natuurhistorisch Maandblad 72 (5):93-99.

● MOURIK, W.R. VAN & P. GLAS, 1962. De Hamster (*Cricetus cricetus* (L.) in Nederland. Rijksinstituut voor Veldbiologisch Onderzoek ten behoeve van het Natuurbehoud, Bilthoven.